

Bijušā Lietuvas valsts prezidenta Antana Smetonas atmiņas par 1940. gada notikumiem

Vācu laikraksts «Neue Ordnung» publicējis Lietuvas bij. valsts prezidenta Smetonas atmiņas par lietuviešu tautas traģiskākajām dienām boļševiku ienākšanas laikā. Šo rakstu sniedzam mūsu lasītājiem.

T 30.09.1943.

Lietuva drāmatiskajās dienās

Jau ministru prezidenta ģenerāļa Černiusa amata laikā valsts aizsardzības padomē pārrunāja jautājumu, ko darīt, ja Lietuvas brīvībai draudētu nopietnas briesmas. Padome savā vairākumā deklarēja, ka šādā gadījumā jāpretojas ar visiem līdzekļiem, tātad arī ar ieročiem pat tad, ja nebūtu nekādas cerības uzvarēt. Padome domāja, ka ja uzbrucējs, Lietuvai aizstāvoties, zemi arī stiprāki izpostītu nekā tad, ja to neaizstāvētu, tad tomēr aizstāvēšanās rastu stipru atbalsi lietuviešu apziņā, ka tauta darījusi visu iespējamo, lai aizsargātu savu godu. Šis apstāklis tad nebūtu bez ietekmes nākotnē. Sādā gaŗā uzrunās kaŗavīriem jau bija izteikuŗies mūsu militārie un arī civilie vadītāji darbinieki. Bez tam valsts vadībai, sākoties kaŗa darbībai, jāizvairās krist uzbrucēju rokās. Vajadzēja nodroŗināt arī zelta un valūtas krājumus. Œim nolūkam bija grozāmi Lietuvas bankas statūti.

A. Merķim kļūstot par ministru prezidentu, Œo jautājumu atkal pārrunāja aizsardzības padomē un ministru kabinetā. Jautājumu atkal no jauna izšķīra tai pašā gaŗā: Lietuvas neatkarību labprātīgi nevienam neatdos, bet varai jāstājas pretim ar ieročiem.

Tomēr ne ministru prezidentam, ne arī armijas vadītājiem nebija plāna, kā īsti aizstāvēties; arī valsts aparāts tam nebija sagatavots, lai gan es kā republikas prezidents vairākkārt uzdevu to darīt. Kādēļ tas nebija noticis?

Pārrunās izskanēja Œādi jautājumi: kādai varai labāk: pakļauties? Vai tie būtu vācieŗi vai krievi? Daudzas pazīmes liecināja, ka Padomju savienība gatavo nopietnu varas aktu pret Lietuvu. Nelegālā komūnistiskā prese kā vienmēr dedzīgi un satraukti vērsās pret valdību un seviŗķi pret ministru prezidentu Merķi un iekŗlietu ministru Skuču, paredzot drīzu faŗistiskās Smetonas valdības galu un «Lietuvas laimīgu iekļauŗanu Padomju savienībā». Kad Natkevičius atgriezās savā postenī Maskavā, no turienes saņēma ziņu, ka Molotovs vēlas runāt ar ministru prezidentu Merķi. Merķis steidzās sākt ceļojumu uz Maskavu... Viņŗ no Maskavas ziņoja, ka būtu labi, ja prezidentam Kaļiŗinam (kas mūsu uztverē izpilda valsts prezidenta amatu) nosūtītu lojālitātes vēstuli. Es apŗaubīju Œāda soļa nepiecieŗamību. Tomēr ministru prezidenta vietas izpildītājs Bizauskas, ministrs Urbŗis, ministrs Musteiķis, un, ja nemaldos, ministrs Skučas mēģināja man pierādīt Œāda raksta derīgumu. Tad es piekritu. Raksta saturs bija apmēram Œāds: Lietuvas un Padomju savienības tieskmes bijuŗas visos laikos ļoti labas un draudzīgas. Lietuva izpildījusi visus nolīgumus. Ta dara to arī tagad un darīs arī uz priekŗu. Lietuva neslēgs līgumus ar treŗām valstīm, kas varētu kaitēt padomju interesēm. — Œo rakstu izsniedza ministram Urbŗim, kas, sekojot ministru prezidenta Merķa norādījumiem, arī devās uz Maskavu. Maskavā esoŗais ministru prezidents vēlējās nekavējoties uzzināt, kas notiek Lietuvā un ko valdība darījusi attieksmē pret Molotova izteiktiem izdomātajiem apvainojumiem.

12. jūnijā pl. 15.30 ministru prezidents atgriezās no Maskavas un starp pl. 16 un 17 ieradās prezidenta namā. Viņš atgriezās ļoti noguris un piekusis. Drīz ieradās arī iekšlietu ministrs Skučas. Ministru prezidents īsi un skaidri attēloja savu nepatīkamo apmeklējumu pie Molotova. Pl. 19, tātad manas vārda dienas priekšvakarā, ieradās apsveicēju — aizsargu un skautu delegācijas. Un pl. 20 man vajadzēja būt teātrī, kur jaunlietuvieši man par godu rīkoja koncertu. Bez manis šeit bija daži ministri, kā arī ministru prezidents un valsts kontrolieris L. Šakenis. Nevienam nebija priecīga garastāvokļa, jo visu sirdīs graužās rūpes par Lietuvu. Pēc koncerta ministru kabineta locekļi pl. 22 sapulcējās prezidenta mājā, kur ieradās arī militārā vadība (ģenerālis Vitkauskas un ģenerālis Pundzevičius), lai noklausītos ministru prezidenta ziņojumu. Ziņojums skanēja apmēram šādi: Molotovs apsūdz Lietuvas valdību, ka tā caur savām iestādēm provocējot sarkanarmijas piederīgos, ar viltu nogādājis tos pie malas un, lietojot spīdzināšanu, nopratināšanās mēģinot no viņiem izdabūt sarkanarmijas noslēpumus. To pierādot Batajeva, Saudina un kāda cita kareivja liecības. Lietuvas valdība visu to zinot ļoti labi, bet negribot atzīties par vainīgu. Sarunu karstumā Molotovs izteicis savu izbrīnu, ka iekšlietu ministrs Skučas un valsts aizsardzības departamenta direktors vēl vienmēr esot savos amatos. Viņi abi jau tik daudz noziegušies, ka tiem vajadzējis būt nodotiem tiesai. Molotova runas veids bijis brutāls, jā, pat mežonīgs un rupjš. Viņš nemitīgi izteicis draudus Lietuvai. Molotovs apgalvojis, ka Padomju savienības politika vienmēr bijusi Lietuvai draudzīga. Turpretim Lietuva nodarbojusies ar Padomju savienībai naidīgu politiku. Lietuva neesot izrādījusi ne mazāko prieku un pateicību, kad tai atdota Viļņa. Kad Padomju savienība cīnījies ar somiem, lietuvieši, sevišķi viņu prese, izrādījusi somiem simpatijas.

Ministru prezidents Merķis vēl dažas reizes aicināts pie Molotova, viņš lamāts un pret viņu necienīgi izturējušies. Tomēr ministrs no Molotova nekādas konkrēti formulētas prasības pret Lietuvu nav saņēmis. Sava ziņojuma nobeigumā Merķis norādījis, ka prasības saņemšot Maskavā vēl palikušais ministrs Urbšis. Starp citu Molotovs bijis sevišķi sašutis par to, ka lietuviešu prese informējot sabiedrību Padomju savienībai ļoti nedraudzīgā garā. Vismaz pusstundu Molotovs apvainojis ministru prezidentu par kādu laikrakstā «XX Amžius» ievietoto karikatūru, kurā izsmieti tie lietuvieši, kas atbalstījuši bolševismu.

Pēc šī ziņojuma noklausīšanās gandrīz visi sēdes dalībnieki bija tajās domās, ka jānogaida tālākie Urbša ziņojumi, lai gan ikvienam bija skaidrs, ka Maskavas prasības nesīs Lietuvai daudz ļauna, varbūt pat drausmīgu sitienu.

13. jūnijs — mana vārda diena. No laukiem Užugirio ieradās mana sieva. Sacīju viņai, ka mums kopā ar bērniem, ar valdību un daudz citiem varbūt jau ļoti drīz vajadzēs atstāt Lietuvu, kopā ar armiju, atvairot Maskavas bolševiku iebrukumu. Viņai pēc atgriešanās laukos jāsapatavo visas ceļojumam nepieciešamās lietas un jāgaida mans norādījums, kur viņai doties automobilī. Piezīmēju, ka droši vien izvēlēsimies, virzienu uz Šmallenikiem, jo Žemaitija vēl bija brīva no sarkanā kaņaspēka. Tā kā biju ļoti noguris, devu norādījumus nepieņemot nevienu vārda dienas apsveicēju. Tāpēc arī atteicu archibīskapa Skvirecka jau pieteikto apmeklējumu. Viņš mani pēc tam apsveica telegrafiski.

(Turpinājums sekos)

T 01.10.1943.

Lietuva drāmatiskajās dienās

Bijušā Lietuvas valsts prezidenta Antana Smetonas atmiņas par 1940. gada notikumiem

(1. turpinājums.)

Pēc iepriekšējās dienas sēdes piešķīru ministru prezidentam Merķim atpūtu lauku mājās, lai viņš varētu pārdomāt plānu, kā rīkoties šajā nedzirdēti grūtajā stāvoklī. Šodien viņu gaidīju, bet viņš neieradās. Varbūt Antanas Merķis vēlējās vēl palikt mājās, bet, no otras puses, es jutu viņa nespēju iejusties sarežģītajā stāvoklī un sagatavot jebkādu plānveidīgu rīcību. Bija tā, it kā viņš

gaidītu kādu citu, kas viņa vietā nokārtotu tās lietas, ko viņam vajadzēja pašam darīt. Viņam nebija nekādu noteiktu lēmumu, viņš šaubījās. Mani sasniedza baumas, ka kristīgi — demokrātiski — tautiski — sociālistiskās aprindās savās kafejas apspriedēs pārrunāts, kuŗai pusei labāk padoties — krieviem vai vāciešiem: kuŗiem labāk pieslieties. It kā nebūtu vēl trešā atrisinājuma: pretoties. Kas zina, varbūt šo aprindu nostāja, kas pieklāvās krievu boļševikiem, ietekmēja arī ministru prezidentu Merķi. Un šī kļūmīgā doma mani mocīja.

14. jūnijs. Laikam starp vienpadsmitiem un divpadsmitiem pie manis ieradās valsts kontrolieris L. Šakenis. Viņš informēja, ka tikko runājis ar advokātu Norgelu, kas no kāda vācieša (kuŗa vārds man bija pazīstams), uzzinājis, ka boļševiki uz Lietuvas robežlīnijas uzstādīšot savus posteņus, lai robežu stingri nosargātu. Lietuviešu armiju sadalīšot un beidzot pilnīgi likvidēšot. Pēc šīs ziņas lūdzu L. Šakeni, ja iespējams, ātri informēt par dzirdēto ministru prezidentu Merķi. Kā vēlāk uzzināju, Šakenis nekur vairs nevarējis sastapt ministru prezidentu. Tikai pl. 22 vakarā Merķis ieradās pie manis. Viņš teica, ka pavadījis visu dienu savās lauku mājās Lapjos. Es atkārtāju viņam visu, ko biju dzirdējis no Šakeņa. Viņš bija ļoti nospiests, apatisks, acīm redzot šī ziņa viņu nekādi neietekmēja. Uz jautājumu, vai viņam ir kādas ziņas no Urbša, viņš atbildēja noliedzoshi, tomēr viņš cerot šādas ziņas drīzumā saņemt.

Vēl sarunas laikā ārlietu ministrija, šķiet, caur Turauska kungu, paziņoja, ka no Natkevičia vai Urbša pieteikts paziņojums, ka no Maskavas gaidāma šifrēta telegramma. Šajā telegrammā būšot izteiktas Maskavas prasības. Pa to laiku bija jau vēls vakars — starp pl. 23—24. Ministru prezidents lūdza manu piekrišanu sasaukt ministru kabineta sēdi prezidenta mājās pl. 3 rītā, tātad jau 15. jūnijā. Līdz tam laikam, cerams, būšot saņemta arī šifrētā telegramma, no kuŗas satura varēšot redzēt, ko prasa boļševiki. Pēc šī jautājuma noskaidrošanas valdībai vajadzēšot apspriest turpmāko rīcību.

15. jūnijs. Ministri sapulcējās prezidenta namā jau starp pl. 1 un 2 naktī. Ministrs ģenerālis Skučas vairs neieradās. Viņš jau 12. jūnijā, pamatojoties uz ministru prezidenta Merķa ierosinājuma, bija atkāpies. Nebija klāt arī ministrs Urbšis, kas uzturējās Maskavā. Kaut kādu iemeslu dēļ nebija ieradies arī ministrs Galvanauskas. Sēdē piedalījās arī valsts kontrolieris K. Šakenis, armijas virspavēlnieks ģenerālis Vitkauskas, ģenerālštāba priekšnieks ģenerālis Pundzevičius, kā arī ministru kabineta lietvedis Masalaitis.

Vēl pirms augšminētās telegrammas atšifrēšanas saņēmām Natkevičia vai Urbša telefonisko paziņojumu no Maskavas. Molotovs prasīja:

- 1) Ģenerāļa Skuča un direktora Povilaiča izdošanu tiesai;
- 2) Ministru kabineta atkāpšanos un jaunas valdības sastādīšanu — tādas, kas būtu pieņemama Padomju savienībai.
- 3) Valdības piekrišanu sarkanarmijas daļu novietošanai tajās vietās un tādā stiprumā, ka to noteiks Maskava. Mūsu valdības atbildei jābūt Maskavā ne vēlāk kā pl. 9 tajā pašā dienā.

Tātad tas bija ultimāts, kuŗa apspriešanai palika tikai 3 stundu laika. Visi bija drūmi noskaņoti, it kā tie (kā saka lietuviešu sakāmvārds) būtu pārdevuši savu zemi. Neviens negribēja izteikties. Likās, it kā visiem būtu skaidrs, ka noteikumu pieņemšana nozīmētu Lietuvas suverēnitātes beigas un tās degradēšanu par boļševistisku padomju provinci. Pie tam Maskava ar līgumu bija apņēmusies ievērot Lietuvas neatkarību un neiejaukties tās iekšējā kārtībā, sociālos apstākļos un vispār iekšējā politikā. Un tagad Maskava nekaunīgi lauž savu solījumu un draud ar varu.

Citiem vēl klusējot, man kā republikas prezidentam vajadzēja runāt pirmajam, lai ierosinātu pārrunām arī citus. Es atgādināju ministru kabinetā pirms divi nedēļām izteiktos uzskatus: ja Lietuvas neatkarībai draud nopietnas briesmas, tad cits nekas neatliek kā pretoties šiem draudiem, ja vajadzīgs, pat ar ieročiem. Valdībai līdz ar armiju cīņās jāatkāpjas ārpus zemes robežām — kā tas jau iepriekš bija pārrunāts. Izteicu arī domas, ka Maskavas varas aktam nav jāpadodas, piekāpšanās iespējama lielākais tikai attieksmē pret jaunu ministru kabinetu, kas

būtu pieņemams kā krieviem, tā arī derīgs Lietuvai, bet ne vairāk. Šiem maniem uzskatiem piekrita arī valsts aizsardzības ministrs Musteikis, satiksmes ministrs Masilūnas (šie abi bija tikai par pasīvu pretošanos — valdībai jāatstāj zeme, nepretojoties ar ieročiem), tālāk tieslietu ministrs Tamošaitis, izglītības ministrs Jokans un valsts kontrolieris Šakenis. Pārējie sēdes dalībnieki klusēja vai ieteica apdomību.

Pa to laiku bija atšifrēta arī Maskavas telegramma (šķiet, ap pl. 4 rītā). Teksts visumā atbilda telefoniskajam ziņojumam. Ministru prezidenta vietnieks, kas bija atstājis sēžu zāli, piepeši izteica domas, ka jāpiekrīt visām Maskavas prasībām, tikai tādā gadījumā tās realizējot paliek vēl iespēja prasības mīkstināt. Pēc tālākas jautājuma apskatīšanas sākās pārrunas par to, vai Maskavas prasībām jāpiekrīt, vai tas jānoraida. Ministri Musteikis un Jokantas, kā arī valsts kontrolieris Šakenis turējās pie saviem agrākiem uzskatiem: prasības jānoraida. Ministru prezidents Merķis un viņa vietnieks Bizauskas steidzās iestāties par prasību pieņemšanu. Ministri Masilūnas un Tamošaitis nevarēja izšķirties ne par, ne pret. Viņi laikam tā saucamo partiju kollēgu iespaidā kļuva šaubīgi. Kā likās, izšķirīga nozīme bija ministru prezidenta Merķa un armijas pašreizējā un iepriekšējā vadītāja (Vitkauska un Raščiķa) nostājai.

Republikas prezidents: Iespējama tikai viena piekāpšanās — pašreizējās valdības atkāpšanās un jauna kabineta sastādīšana ar ģenerāli Raščiķi priekšgalā, vīru, ko Molotovs apzīmējis par tādu, kas Padomju savienībai ir uzticības vērts. Taču nelīdzētu arī šī piekāpšanās, jo, noraidot abas pārējās prasības, Maskava ar varu vērstos pret Lietuvu. Mums tā tad vienādi vai otrādi jāpretojas visiem iespējamiem līdzekļiem. Mūsu pretošanās, ja arī tā nevarētu glābt Lietuvas brīvību, lietuviešiem un visiem pārējiem rādītu, ka tauta apņēmusies dzīvot brīvībā - kā par to jau iepriekš runāts.

(Turpinājums sekos)

T 02.10.1943.

Lietuva drāmatiskajās dienās

Bijusā Lietuvas valsts prezidenta Antana Smetonas atmiņas par 1940. gada notikumiem

(2. turpinājums)

Ministrs Bizauskas aizstāvēja savu pašreizējo nostāju. Mūsu pretošanās, viņš domāja, izraisīs Maskavas dusmas. Sekas tad būs mūsu zemes izpostīšana. Mūsu pretošanās akcijai sekos boļševiku smagie sitieni. Jāpadodas un jāpieņem Maskavas prasības.

Prezidents: Ja ģenerāli Skuču un direktoru Povilaiti bez likumiska pamata nodotu tiesai, tad tas nozīmētu Molotova brīvi izdomāto apvainojumu atzīšanu. Ģenerālis Skučas kā iekšlietu ministrs nekad nav rikojies pret mūsu līgumiem ar Maskavu un izpildījis savu amatu pēc prezidenta norādījumiem. Kā gan prezidents varētu piekrist ministra nodošanai tiesai? Kāpēc gan?

Bizauskas argumentēja ar Igaunijas piemēru. Tur kāds sarkanarmietis pierobežā noslepkavojis igauņu kareivi, un tomēr igauņu valdībai uz Maskavas spiedienu vajadzējis atzīt, ka lieta bijusi pilnīgi pretēja. Tāpēc mums, kaut arī esam nevainīgi, tautas glābšanai jāupurē ģenerālis Skučas un direktors Povilaitis.

Ministru prezidents Merķis sevi un citus mierināja, ka iekšlietu ministra un valsts departamenta direktora izdošana nemaz neesot tik briesmīga.

Es uzdevu ģenerālim Raščiķim jaunā kabineta sastādīšanu un paskaidroju, ka es palieku sēžu zālē, tomēr abu pārējo Maskavas prasību apspriešanās nevaru piedalīties. Es pats, kā to paredz satversme, vai nu atkāpšos, vai nodošu sava amata izpildīšanu ministru prezidentam. Tas arī jāatzīmē sēdes protokolā. Visi sēdes dalībnieki bija tajās domās un piekrita, ka prezidentam nav jāatkāpjas, bet tikai uz īsu laiku jāiet atvaļinājumā.

Likās, ka ministri Bizauskas un Audenas ar prezidenta atvaļinājumu bija ļoti mierā.

Kādēļ prezidents bija nolēmis atstāt savu zemi — par to būs vēl vēlāk runa. Šeit vēl jāatzīmē diskusijas par atbildi Maskavas ultimātam. Laika palika ļoti maz, jo pl. bija 5 vai 6. Armijas komandieris ģenerālis Vitkauskas bija uztraukts: viņam starp 8 un 9 jādod norādījumi ģenerālštābam, lai karaspēka daļas automātiski nesāktu kustēties, t. i. neievadītu aizstāvēšanos. Es vairs labi neatceros, kāds ministrs tas bija (laikam aizsardzības ministrs ģenerālis Musteiķis), kas lika priekšā šādu atbildes formulu: Lietuviešu valdība protestē pret padomju prasībām, kas nav saskaņojamas ar pastāvošiem līgumiem, bet neredzot citu izeju, tām tomēr piekrist.

Tie sēdes dalībnieki, kas atbalstīja prasību pieņemšanu, ieteica svītrot vārdu «protests». Tad no citas puses ieteica mazāk asu formulējumu: kaut gan padomju prasības stāv pretrunās ar līgumiem, lietuviešu valdība tās pieņem, jo neredz citas izejas. Vai Maskavai nosūtīja šo vai citu atbildes tekstu — kas to lai zina? (Pēc ministru kabineta lietveža Žilinska paskaidrojuma telegrammas teksts uz Maskavu bija pavisam īss. «Valdība piekrist», bez kādiem papildinājumiem.).

Prezidents, ministru prezidents un daži ministri vēl apspriedās ar ģenerāli Raštiķi par nākamā ministru kabineta sastādīšanu. Pēc tālākā stāvokļa pārrunāšanas prezidents parakstīja dokumentus par līdzšinējā ministru prezidenta atkāpšanos un jaunā iecelšanu.

Ap pl. 13 (pēc ministru kabineta lietveža Žilinska domām, tas noticis jau ap pl. 10) pienāca ziņa, ka Maskava nepiekrīt ģenerāļa Raštiķa kandidātūrai uz ministru prezidenta amatu. «Caty laval djabli wzieni» teiku poļi. Visas optimistiskās cerības sabruka. Sevišķi nepatīkami pārsteigts bija ministrs Bizauskas, kas cerēja uz Maskavas prasību mīkstināšanu.

Traģiskai programmai vajadzēja iet savu ceļu. Kas uzņemsies prezidenta pagaidu pienākumus: A. Merķis vai ģenerālis Raštiķis. Katrs no viņiem gribēja novelt no sevis šo netikamo nastu, pie kam kā viens, tā otrs norādīja, ka nebaudot Maskavas uzticību. Ģenerālis Raštiķis bez tam nāca klajā ar argumentu, ka boļševiki to turot aizdomās viņa vāciskās orientācijas dēļ, jo viņš Vācijā beidzis militāro augstskolu. Maskava jau arī tagad protestējusi pret viņa kandidātūru ministru prezidenta amatam. Tad prezidents skaidri aizrādīja, ka katrs no viņiem varot izpildīt prezidenta pienākumus, jo kā bijušam, tā arī jaunajam ministru prezidentam, saskaņā ar satversmi, vajadzīga tikai prezidenta uzticība. Ģenerālis Raštiķis tomēr tam nepiekrita.

Par prezidenta vietnieku tāpēc palika Merķis. Viņam izsniedza arī attiecīgu rakstu. Vai prezidents rīkojās pareizi vai nepareizi, noraidot Maskavas prasības? Atcerēsimies, ka viņš devis zvērestu Lietuvas neatkarībai. Ja viņš būtu ar mieru no šīs suverēnitātes, vienalga, kādos apstākļos un kam par labu, atteikties, tad tas līdzinātos valsts nodevībai, savas personas noliegšanai un savas tautas apkaunošanai.

Ja viņš paliktu savā amatā arī tad, ja savējie to neaizstāvētu, viņš kaitētu Lietuvai vairāk nekā jebkurš cits. Ja Maskava viņu dabūtu savās rokās, tā to spīdzinātu, varētu lietot pret viņu visdažādākos varas aktus. Ja pazīst boļševiku morāli vai nemorāli, viegli iedomāties, kā tie rīkotos. Visai pasaulei jau zināms, kā Maskavas varas vīriem izdodas nevainīgus cilvēkus, arī augsti stāvošas personas, piespiest atzities savā «vainā» no sākuma līdz beigām.

Prezidents taču, kā zināms, sekojot ministru prezidenta un citu ministru padomam, nosūtīja Kaļiņinam rakstu, kurā deklarēja pret Padomju savienību pilnīgu lojālītāti. Un tagad pēc šādas vēstules — cinisks padomju ultimāts mūsu valdībai ar prasību atteikties no Lietuvas neatkarības. Jūs, lietuvieši, aplieciniet uzticību ar mums noslēgtajiem līgumiem, bet mēs sakām: svilpojam par līgumiem un jūsu uzticību. Vai pēc visa tā nebija skaidrs, ka boļševiki, ja tie neatzīst vairs Lietuvas suverēnitāti, neatzina arī tās prezidentu?

Viņa aiziešana tātad bija vajadzīga; bija mazs protests pret Maskavas varu, kāds vispār radušos apstākļos bija iespējams. Šādiem iebildumiem visi piekrita; pat tie, kas piekāpās boļševiku prasību priekšā. Viens otrs varēja domāt, ka prezidents, ja viņš būtu gribējis, tomēr varēja dot armijas komandierim pavēli pretoties boļševiku garnizoniem ar ieroču varu. Tiesiski tas tā bija, bet praktiski tomēr citādi. Prezidenta rīkojumu kara stāvokļa laikā vajadzēja parakstīt arī ministru prezidentam. Ne Merķis, nedz arī ģenerālis Raščiķis, kuŗi izteicās pret pretošanos, nebūtu savus parakstus devuši.

Katrā ziņā varēja iecelt vēl par ministru prezidentu ģenerāli Musteiķi, kas izteicās par pretošanos, un dabūt no viņa parakstu attiecīgām pavēlēm. Tad vajadzēja arī jauna armijas komandiera, jo nevarēja taču pieņemt, ka ģenerālis Vitkauskas rīkotos pretēji savām domām. Šādām pārmaiņām, ja tās arī būtu veicamas, nebija vairs laika. To vajadzēja darīt daudz ātrāk, kad vēl varēja rēķināties ne vairs ar stundām, bet ar dienām. Vai armija šādai pretestībai bija sagatavota? Šo jautājumu pārrunāja, bet to nekad neizrunāja līdz galam. Ministru prezidents Merķis un armijas komandieris domāja šā un tā. Varbūt vajadzētu pretoties ar ieročiem, varbūt arī ne. Jautāti tie izteica šaubas, vai pretestība iespējama, ja sarkanarmijas tanki un lidmašīnas būtu jau Kauņas tuvumā. Varbūt sagatavot tikai vienu divīziju gājienam pa Žemaitijas ceļu Raseinijai virzienā. Kopā ar šo divīziju tādā gadījumā atkāptos arī valdības locekļi un, ciktāl iespējams, ierēdņi. Kā nosprostot sarkano tankiem un aviācijai tiltus? Nebija īstas skaidrības, kādā veidā valdība varētu laikus atkāpties — varbūt lidmašīnā. Visumā palika iespaids, ka mūsu armija nav sagatavota pretestībai. Pretestības gatavībai, kā tas jau norādīts, nebija labvēlīga arī «partiju ass» nostāja. Šīs partijas ass iespaids bija jūtams ne tikai ministru kabinetā, bet arī armijā, sevišķi tās augstākajā vadībā. Beidzot partijas ass piekritēji vājināja arī prezidenta, reizē kaŗaspēka virspavēlnieka, autoritāti kā armijā, tā sabiedrībā. Tas dabiski kaitēja armijas cīņas spēkam un ieročiem. Armijas vadītāju vārdi neatbilda darbiem.

Prezidentam būtu ļoti riskanti dot armijai pavēli pretoties. Pavēles neizpildīšana būtu smags sitiens visai zemei. Nevar armijas pretestību sagatavot pēdējā acumirkļi. Tas jādara daudz ātrāk, jādara visu laiku, saskaņojoties ar augstāko valsts vadību, nevien ar armijas komandieri.

Ģenerālis Skučas pelna, lai viņu pieminētu atsevišķi. Kad ministru kabinets izšķirās par Maskavas prasībām, prezidents to lūdza pie sevis un īsi paskaidroja viņam visus tos notikumus, kas viņam bija tik sāpīgi. Kad viņš saprata, kas un kā noticis, tas bija ļoti pārsteigts. Viņa acis pildījās asarām. Pēc īsas klusēšanas viņš teica: es negulēju naktis, lai mani līdzstrādnieki varētu mierīgi gulēt un tagad viņi mani nodevuši. Varbūt tam tā vajadzēja būt. No blakus telpām iznāca ministru prezidents Merķis un mēģināja lietu noskaidrot, mierinot ģenerāli Skuču. To apsūdzēšot mūsu prokurors un tiesāšot mūsu tiesa. Viņam neesot vajadzīgs skumt. Ģenerālis: es zinu, man nav nekādu ilūziju, pūļa tiesa mani apsūdzēs, pūlis mani tiesās tā, kā to grib Maskava. Šos vārdus dzirdēja ministrs Musteiķis un ģenerālis Raščiķis, kas ieradās vēlāk. Kad pārējie bija aizgājuši, prezidents ģenerālim Skučam deva padomu bez kavēšanās kopā ar ģimeni bēgt no Lietuvas. Pēc īsas pārdomas viņš atbildēja: es nebēgšu. Pēc manas bēgšanas atbildību vajadzēs uzņemties citiem. Es teicu arī Povilaitim, lai viņš nebēg. Es palieku — lai nāk, kas nākdams. Prezidents: citus tu ar to neglābsi, bet būsi lieks upuris.

Gatavošanās ceļam: uz kurienu? Kad agrā rītā vēl domāja Maskavai pretoties, prezidenta ceļš bija nolemts virzienā uz Smaļeninkiem. Arī savai sievai es norādīju uz Užugiriem steigties turp. Tagad, apstākļiem mainoties, ministru prezidents Merķis un aizsardzības ministrs Musteiķis ieteica virzienu uz Mariampoli. Tur esot novietots mūsu garnizona 9. kājnieku pulks, tur varot arī pārnakšņot un novērot notikumu tālāko attīstību. Vispār, Merķis domāja, ka prezidentam nevajagot pārāk steigties. Līdz boļševīki pārvaldīšot stāvokli, paiešot vēl daudz laika. Vai nebūtu labāk braucienu atlikt līdz vakaram? Šis padoms man nepatika, tamdēļ liku apgādāt pasus un ārzemju valūtu. Bija grūti visu tik īsā laikā paveikt. Ministru prezidents pavēlēja Žilinska kungam nokārtot pasu jautājumu. Izrādījās, ka tas nav viegli: te trūka kādas ģimetnes, te vijadzēja kārtot dažādas formālītātes. Tā notika, ka ne šoferis, ne valsts aizsardzības departamenta

ierēdņi, ne prezidenta pavadītāji virsnieki (pulkvedis Žukaitis, majors Jašūnas, leitnants Mikalūnas) nevarēja laikus saņemt pasēs. Viņiem vajadzēja aizceļot bez pasēm.

Vācu sūtniecība vizēja prezidentam, kā arī pārējiem tikai parastās pasēs. Arī ārzemju naudas apgāde neritēja gludi. Kad agrāk runāja par prezidenta braucienu uz ārzemēm, briesmu laikā ministru prezidents Merķis piekrita, ka prezidenta rīcībā jānodod lielākas naudas summas, lai varētu atbalstīt ārzemēs aizbēgušos ierēdņus un augstākās amatpersonas un prezidentam rastos iespēja rīkoties — piemēram, apvienojot visus politiskos spēkus. Tam vajadzēja drusku vairāk līdzekļu. Pienāca pecpusdiens, bet valūta vēl vienmēr nebija sagādāta. Ministru prezidents drošināja, ka lietu tūdaļ nokārtos. Prezidenta namā valdīja satraukums. Visi steidzīgi sagatavoja ceļojumam nepieciešamās lietas. Ļaudis sāpīgā nemierā skraidīja šurp un turpu, un ministru prezidents Merķis staigāja savā istabā nospiebtā garstāvoklī. Starplaikā viņš runāja ar kādu pa tālruni, tad atkal griezās pie manis un ieteica no Lietuvas vairs nebēgt. Bez manis šeit būšot ļoti grūti, viņš teica, it kā lūgdams. Nebrauc, paliekot būs labāk. Par viņa pēkšņo uzskatu maiņu es biju ļoti pārsteigts. Es deklarēju viņam savas aizceļošanas iemeslus. Šiem argumentiem taču viņš un viss ministru kabinets piekrita. Es viņam atgādināju to, ka uzstājos par pretošanos Maskavai, kamēr viņš kopā ar citiem aizstāvēja pretējo viedokli. Kā man tēlot savu lomu, kuŗai nemaz neesmu piemērots? Kā gan es varētu rīkoties pret savu pārliecību? Es atcerējos arī ģenerāļa Skučas lietu. Es teicu ministru prezidentam Merķim — ģenerāļa izdošana boļševikiem smagi gulsies uz mūsu sirdsapziņas. Ministru prezidents: es liku to kopā ar Povilaiti automobilī nogādāt Zigaļšos. Viņus pavada divas personas. Robeža no turienes nav tālu. Bēgšana būs viegla. Pēc kādas telefoniskas sarunas ministru prezidents man teica, ka šodien pl. 15,30 lidmašīnā no Maskavas Kauņā ieradīšoties Molotova vietnieks Dekanozovs. Šī ziņa mani pildīja ar bailēm un nemieru. Kas viņam šeit ko meklēt? Boļševiki tāpat savus nodomus Lietuvā reālīzēs straujā tempā. Un kas notiks, ja šis negaidītais viesis sastaps mani vēl Kauņā un, izkāpjot no lidmašīnas, iedomāsies mani apmeklēt! Šīs bažas es neslēpu ministru prezidentam. Es būšu viesis gūsteknis. Ak ko, teica ministru prezidents. Ko viņš šeit meklēs! Vēl ir laiks. Viņš man lūdza nesteigties un vakaru sagaidīt Kauņā.

Ministru prezidents mani nevarēja pārliecināt. Beidzot bāls un dzeltens ar vidēji lielu koferi ieradās Lietuvas bankas ģenerāldirektors Paknijs. Koferis bija pildīts ar angļu mārciņām, zviedru kronām un amerikāņu dolariem. Es saņēmu tikai daļu no tā, par ko savā laikā biju vienojies ar ministru prezidentu. Tomēr priecājos par to pašu. Lai būtu kā būdams, tikai ne mirkli vairs negaidīt.

Steigā iesaiņojot, kā vēlāk izrādījās, aizmirsās dažāda laba lieta, kas vēlāk bija nepieciešama. Es atvadījos no visiem, kas atradās prezidenta namā. Visiem sāpēja sirdis. Braukšanai bija sagatavoti dažādi auto. Kādu smago auto valsts aizsardzības ministrs bija sūtījis bagāžai. Tā mēs aizbraucām — vieni pār Paņemuņas, citi pār Vitauta Dižā tiltu. Pulkstenis rādīja 16,40.

No Kauņas līdz Kibartai.

Vai mums apstāties Mariampolē vai ne? Ja Dekanozovs lido uz Kaunu, tad tas ir „Neprosta”, kā to saka krievi. Pēc tam kad Maskavas valdnieki bija laužuši līgumu un mūs piekrāpuši, viņi tiecās pēc sava upuŗa ātrāk nekā jebkuŗš no mums spēja iedomāties. Reiz ko pasākuši, tie nenovēršami sagraus visu kārtību Lietuvā. Vispirms tie varbūt pārņems radiofonu, telefonu, telegrafu un dzelzceļa satiksmi, lai ātrāk paralizētu valsts aparātu. Tāpat Mariampolē nevar palikt ne dažas dienas, ne dienu, nedz arī dažas stundas. Ja jau ceļo, jābrauc līdz robežai un no turienes jāvēro tālākie notikumi Lietuvā. Tā mēs neapstājāties ne Mariampolē, ne Vilkavišķos, bet pagriezāties uz Virbaljiem un no turienes, pēc tam kad stacijā padzērām tēju, uz Kibartai. Ierēdņi un iedzīvotāji bija mazliet pārsteigti, redzot šeit atbraucam prezidentu. Stacijas ēkā atnāca pilsētas galva, ģimnazijas direktors un vēl dažādi turienes inteliģences pārstāvji. Mēs viņiem īsumā pastāstījām, kas notiek Kauņā, kāpēc un uz kuriem braucam. Mums stāstīja, ka Turauskas kungs bez starpgadījumiem pirms stundas pārbraucis robežu uz Eidkuniem un

atrodas tagad tur. Arī mūsu apsargātāji Adomavičius un Čioderis ieteica, pēc tam kad bija apklausījušies apkārtnē, nekavējoties doties pāri robežai.
(*Turpinājums sekos*)

T 05.10.1943.

Lietuva drāmatiskajās dienās

Bijušā Lietuvas valsts prezidenta Antana Smetonas atmiņas par 1940. gada notikumiem

(*3. turpinājums.*)

Kā mēs redzēsīm, viņu uzmanība nebija bez pamata. Kibartā ļaudis mūs iedrošināja. Neesot jāsteidzas, ģimnazijā varot ēst vakariņas un pārnakšņot. Bija starp 20 un 21. Ļoti noguruši, mēs tam piekritām. Arī smago mašīnu ar mūsu lietām vēl nemanījām. Tā atbrauca tikai pl. 22 leitnanta Mikaliūna pavadībā. Arī mana sieva vēl nebija ieradusies no Užigiria. Par viņas braucienu es biju ļoti norūpējies. Arī viņa ieradās tikai pl. 22. Viņa nebija braukusi caur Kedainijai caur Ukmergi, kur pa to laiku varēja ierasties sarkanarmijas kaŗaspēks, arī ne caur Janavu, kuŗas tuvumā atradās kāds sarkano garnizons. Viņa bija ieradusies uz Ņeimunas upi gaŗām Vilkijai, pie Jupbarkas pārcēlusies straumei un pie mums ieradās Šakiu apriņķa priekšnieka pavadībā. Tagad mēs visi bijām atkal kopā. Pa to laiku ieradās arī ģenerālis Musteiķis un tieslietu ministrs Tamošaitis kopā ar savām ģimenēm un gatavojās pāriet robežu uz Eidkuniem. Vakariņās ģimnazijā mēs pārspriedām jautājumu, vai pārgulēt nakti Kibartā vai Eidkuņos. Es labprāt būtu palicis vienu vai otru dienu Kibartā, lai uzzinātu, kas notiek Kauņā. Bez tam es Kibartas filiālē gribēju izņemt naudu. Man bija klāt krājkases grāmatiņa par dažiem 10.000 litiem. Nauda būtu vajadzīga, lai šoferus un sargus apgādātu ar drēbēm un veļu un bez tam kaut ko vajadzēja pagādāt arī prezidenta dienesta personālam, kas neapgādāts bija palicis atpakaļ. Vakariņas ēdām starp 21 un 22.

Vakariņojot man divas reizes no Kauņas piezvanīja ministru prezidents Merķis, apspiestā, vājā balsī lūgdams atgriezties Kauņā. Kļuvām ļoti nemierīgi. Izmisuši cilvēki prasīja manu atgriešanos. Abas reizes es paskaidroju, kāpēc par atgriešanos nevar būt runas. Es viņam atgādināju ministru kabineta viedokli un pateicu, ka mana palikšana Lietuvā aizskars Lietuvas godu un nedos nekāda labuma. Ne es, nedz arī kāds cits tagad spēj apturēt Maskavas iekustināto ratu. Es ticēju, ka nevarēšu pārliecināt ministru prezidentu Merki. Bez kāda loģiska sakara viņš man vienmēr atkārtoja to pašu. Uz jautājumu, no kuŗas vietas viņš runā, tas atbildēja, ka no sava privātdzīvokļa. Man likās, ka viņš nav viens, un ka viņu vienmēr kāds no līdzzinātājiem uzmodina. Varbūt es maldījos. Starp pl. 22,30 un 23 kāds aicināja ģenerāli Musteiķi pie tālruņa. Izrādījās, ka tas bija Žilinskis (ministru prezidenta lietvedis) no Kauņas. Arī viņš runāja aizlauztā balsī un lūdza prezidentu atgriezties. Pēc šīs sarunas ģenerālis izteicās, ka nevar gaidīt vairs ne minūti un ka tūlīt jādodas pāri robežai. Kāda delegācija no Kauņas esot ceļā uz Kibartai, lai prezidentu atvestu atpakaļ.

Pāri robežai

Automobilī tuvojāmies Šivintas tiltam. Es kā pirmais braucu kopā ar ģenerāli Musteiķi valsts aizsardzības ministrijas automobilī. Pārējie mums sekoja. Kaut gan bija jau pl. 23, pie robežas pulcējās daudz ļaužu, vairums aizsargi (sauliai). Mēs piebraucām pie tilta, kas bija slēgts, un pārbraukšana bija aizliegta. Ģenerālis izkāpa no mašīnas un pavēlēja sardzei: Laidiet cauri prezidentu! Bet sardze atbildēja, turot ieročus šaušanas gatavībā: Stāt! No auto es redzēju, ka sardze ar ieročiem rokās staigāju apkārt un nesapratu, kas notiek. Tikai pēc tam es uzzināju, ka ģenerālis Musteiķis ticis pāri otrā pusē. Es turpretim vēl vienmēr sēžu mašīnā un brīnos par diviem stāviem, kas vērsuši ieročus uz manu pusi. Es izkāpju. Abi ieroči pagriežas pret mani. Kas tie ir par stāviem? Vācieši vai lietuvieši? Tie bija lietuvieši. Pacelt ieročus pret prezidentu! Ap mani kļuva tumšs. Es meklēju savējos, bet nevarēju tos nekur atrast. Laudis pulcējās kopā un par kaut ko runāja. Ta parādījās Adamovičius un Čioderis. Viņi bija uzzinājuši sekojošo. Vakar un šodien robežjoslas priekšniekam Zemaitim augstākā priekšniecība pavēlējusi laist visus tos,

kas vēlas pāri robežu. Bet nu kopš pusdienas pavēlēts pretējais: nevienu vairs neizlaist. Es atcerējos ministru kabineta viedokli, ka jālaiž visi, kas baidījās no boļševiku briesmām. Tagad, šķiet, kāds devis citu rīkojumu. Prezidenta dēļ robeža slēgta arī pārējiem. Valdības aprindās Kauņā vairs nav pretestības boļševikiem. Ministru prezidents un viņa līdzstrādnieki droši vien pilnīgi sarukuši un zaudējuši gribu. Cik optimistiski tie bija, apspriežoties, vai pretoties vai ne! Bizauska cerības, ka, pieņemot Maskavas prasības, tās varēs mīkstināt, rupji pārvērtušās. Es tagad pats eju pie robežjoslas priekšnieka Žemaiša, kas priekš vienas stundas tik labvēlīgi ar mums runāja. Kāds aizsargs dodas to meklēt. Viņš klauvēja pie durvīm, bet neviens neatbildēja. Arī gaisma nebija redzama. Tumšs.

Viņš paslēpies. Arī mans pavadonis pazūd. Tur nāk kāds cits aizsargs, kaut ko apsola un atkal pazūd, un liekas tā, it kā mani gribētu aizturēt vai maldināt. Es atcerējos Žilinska telefonisko ziņu, ka mani grib aizturēt, lai tad varētu apcietināt. Vajadzēs rīkoties citādi, lai nesastaptos ar delegāciju.

Mēs brienam pār Širvintu upi

Ļaudis pustumsā soļoja ap mums, pusbalsī sarunājās un kaut ko gaidīja. Tad pienāca mans dēls, kas bija atradis kādu jaunu policistu, lai mani droši pārvestu otrā pusē. Dēls palika un atgriezās pie mūsu automobiļa. Ir svarīgākais, lai prezidents netiktu apcietināts. Pārējie vēlāk varētu sekot ja ne pār tiltu, tad citā veidā. Krietnais policists veda mani kopā ar pulkvedi Žukaiti, Adamovičiusu un Čioderisu projām no tilta, pa sānu ielām, tad šķietami atkal atpakaļ gar kaut kādām namu rindām. Beidzot mums pienāca arī kāds vecāks vīrs, laikam gan Misiurevičius, kas bija piedalījies vakariņās. Viņš bija kreklā, rīta kurpēs, mētelī, šķiet, gatavojies iet gulēt. Viņš gāja kopā ar mums un rādīja laipu gar viņa mājām. Mēs nonācām pie upes. Atvadījāmies no mūsu labdaļiem, policista un vīra, pateicāmies viņiem par palīdzību, novilkām kurpes un pārgājām šauro, seklo upi. Tad atkal apāvāmies un soļojām Eidkuņu virzienā.

Eidkuņos

Visi četri gājām gar upes krastu un robežu. Tik daži soļi mūs šķīra no Lietuvas, ko atstājām. Ko darīja tagad mūsējie? Vai viņiem izdevās vai neizdevās tikt pāri? Un varbūt pieteiktā delegācija ieradusies Kibartos? Ko mēs atradīsim Eidkuņos? Ar šādām domām ienācām stacijā. Pulkstenis bija 12 naktī, tāpat 16. jūnijs. Šeit mēs atradām ģenerāli Musteiķi un pulkvedi Musteiķi kopā ar meitām. Arī viņi, izņemot ģenerāli, bija pārnākuši zaļo robežu. Viss būtu labi, ja tikai mūsu mantas nebūtu palikušas Kibartos. Kā tās dabūt laukā? Drīzi vien mums stādījās priekšā jauns vācu virsnieks, laikam virsleitnants, un paziņoja, ka viņa šefs tūlīt ieradīsies un dos tālākus norādījumus. Pēc kāda īsa brīža viņš patiesi nāca un stādījās priekšā kā Dr. Grēfs (Graefe). Laipni ar mums runādams, viņš izskaidroja, ka, diemžēl, nevarot pateikt, vai mums būs atļauts palikt Vācijā. Viņš pieprasīšot Berlīnes valdībai un rīt agri pateikšot lēmumu. Šī ziņa mūs padarīja bēdīgus. Ko darīt ja valdība nedod atļauju uzturēties Vācijā? Kādēļ izteica šādas šaubas? Mums taču bija, ja arī ne visiem, Vācijas sūtniecības Kauņā vizētas vai ievizētas pases. Tas likās mazliet savādi. Ja mēs atgrieztos Lietuvā, tad Maskavas valdnieki mums kā bēgļiem neizrādītu nekādas žēlastības. Grūti būtu dabūt atļauju ieceļot kaut kādā citā neitrālā valstī. Mūs mocīja šādas un līdzīgas domas.

(Turpinājums sekos)

T 06.10.1943.

Lietuva drāmatiskajās dienās

Bijušā Lietuvas valsts prezidenta Antana Smetonas atmiņas par 1940. gada notikumiem

(Beigas)

Saruna ar delegāciju.

Laipnais virsnieks mums ieteica līdz Berlīnes atbildes saņemšanai drusku atpūsties. Mani kopā ar pulkvedi Žukaiti aizveda kādā viesnīcā, labākas Eidkuņos nebija. Tā atradās mazliet sāņus no

stacijas. Mums ierādītājā istabā es atgūlos gultā, bet pulkvedis Žukaitis uz dīvāna. Lai gan mums ļoti vajadzēja miega, tomēr nevarējām iemigt. Grozījāmiešiem un klepojām pusmiegā. Šķita, ka nekad dzīvē nav bijis tik skumji kā šai stundā. Mēs esam bēgļi, atstājuši savu zemi, kas bija straujā ceļā uz labklājību. Tagad zemi ielenkuši laupītāji un slepkavas. Kas notiks ar zemi? Vai mēs turp vēl atgriezīsimies un kādu to atradīsim? Un arī mūsu pašu liktenis šķita kā drausmīga mīkla. Ko mēs darīsim un kā dzīvosim? Vēl ļaunāk tiem, kas palika. Gados vecākos tautiešus nonicinās un noslepkavos. Jaunākos pavedīs un samaitās. Tā mēs mocījāmiešiem atpūtas stundās. Kad kļuva gaišs, ap pl. 4 virsnieks klauvēja pie mūsu durvīm un paziņoja, ka kāda delegācija no Kauņas vēlas redzēt un runāt ar prezidentu, vai es to pieņemšu? Es piekritu. Tātad es nevarēju novērst šo satikšanos. Tomēr šeit sarunas būs citādas nekā uz tilta pie robežas. Pulkvedis Žukaitis lika pateikt, ka delegācijai jāgaida, prezidentam vēl vajagot drusku atpūsties.

Pl. 6 rītā Kauņas delegācija lūdza mani to pieņemt manā un pulkveža Žukaiša apdzīvotajā istabā. Delegācijā bija ministrs Galvanauskas, ģenerālis Tallat-Kelpša un kā pavadonis robežjoslas šefs Žemaitis. Viņi paskaidroja sava apmeklējuma nolūku, mani lūgt atgriezties Kauņā. Kad es sāku pierādīt, ka neko nevaru pasākt pret Maskavas uzbrukumu, istabā ienāca mans dēls, kas, kā vēlāk izrādījās, bija pārnācis pār tiltu un norādīja, ka neesot vērts runāt ar ļaudīm, kas negribot laist pāri robežai citus mūsu piederīgos. Arī automobili ar mantām neizlaižot no Kibartiem. Kad vēlāk atļauja dota, mantas tomēr aizturētas. Palīdzīgām personām izdevies mantas atgādāt Eidkūņos. Aizsargi (šauliai) katra gadījumā prezidentu pazemojuši, viņu šefs pulkvedis Saladzius bijis tur klāt un klusējis. Kļuva ļoti skumji, dzirdot šo stāstu. Jau Kibartos pret prezidentu nebija ne mazākās cieņas. Gluži boļševiku garā... Es pārtraucu savu dēlu, lai viņš neaizrautos savos izteicienos un turpināju sarunu ar delegāciju. Es paskaidroju — maldās visi tie, kas cer, ka Maskavas valdnieki ievēros Lietuvas prezidentu. Delegācija gan mēģināja iestāstīt, ka mana atgriešanās radīs nomierinājumu. Tiem tomēr vajadzēja drīz pārliecināties, ka prezidents pret Maskavas varu ir nespēcīgs. Boļševiki viņu ar varu piespiestu parakstīt dokumentus, kas iznīcinātu Lietuvas neatkarību. Viņi piespiestu to uz tādiem soļiem, kas runātu pretī satversmei. Uz jautājumu, kā tagad izskatās Kauņā, ministrs Galvanauskas man stāstīja, ka tur dzīve esot pilnīgi normāla. Viņam pievienojās arī ģenerālis Kelpša. Es izteicu šaubas, vai patiesi tā ir. Es pasvītroju, ka rīkojos taču tā, kā bija nolemts ar ministru kabinetu. Man grūti saprast, kas varētu šo lēmumu grozīt: es taču biju par to, ka varai jāpretojas ar ieročiem un, zūdot iespējai šo nodomu izpildīt, man cits nekas neatlika kā atstāt Lietuvu. Es tātad nevarēju atgriezties Kauņā. Es redzēju, ka ļaudis, sevišķi ģenerālis Kelpša, nesaprata, kāpēc es tik stūrgalvīgi pretojos. Kā zināms, ministrs Galvanauskas nepiedalījās minētajā ministru kabineta sēdē 15. jūnijā, tamdēļ viņš arī laikam neapjauta, ka pašīvs prezidents tai laikā, kad Lietuva pakļauta nāvīgam sitienam, nevar palikt savā valstī. Sarunu laikā mūsu starpā palika tomēr kāda neskaidrība. Man likās, ka delegācija atsūtīta šurp pēc tam, kad no kādas puses uz ministru prezidentu izdarīts spiediens. Sarunu nobeigumā es teicu, ka Kauņā neatgriezīšos. Visi trīs šķīrās ļoti bēdīgā noskaņojumā. Man bija žēl, ka tie nesaprot Lietuvas jaunradušos stāvokli. Vēl kaut kas interesants. Kad ministrs Galvanauskas un ģenerālis Kelpša jau bija piecēlušies, es prasīju robežjoslas šefam Žemaitim, kāpēc pirms vakariņām Kibartos teikts, ka visi, kas grib, var pāriet robežu, bet pēc tam robeža slēgta? Kāpēc šāda pēkšņa pārmaiņa? Noslēdza robežu valsts prezidentam, kam bija vizēta pase. Robežu šefs paskatītās apkārt it kā baidītos, ka kāds noklausītos, un ar iekšēju satraukumu teica. — Ari viņš pats nezinot, kā tas nācis. Vispirms bijis rīkojums visus izlaist, bet vēlā vakarā nākusi pavēle nevienam neizlaist. Viņam draudēts, ka nāksies atbildēt ar savu galvu par šīs pavēles neizpildīšanu. Piedodiet, lūdzu, viņš teica.

Un atkal šī pati delegācija lūdza audienci starp pl. 8 un 9. Es piekritu. Mēs tikāmies restorānā, kur mani piederīgie pārrunāja iespaidus par to laiku, kad es jau biju pārgājies robežupi. Kad bijām apsēdušies pie kāda galda, delegācija atkal ar tiem pašiem motīviem mani mēģināja pierunāt atgriezties Kauņā. Mani iebildumi bija tie paši, kādus es jau biju izteicis. Es vēl piebildu, ka esmu noguris un slimīgs, esmu pavadījis bezmiega naktis un jūtos gandrīz slimis. 14 gadus man nav bijis atvaļinājuma. Man noteikti vajaga miera. Bet es nerimšos, ja Lietuvas lielajā

nelaimē varēšu būt izpalīdzīgs. Man jātic, ka es paskaidroju, ka mana klātiešana Lietuvā var vairāk kaitēt nekā laba darīt. Manā vājā stāvoklī mani piespiedīs uz negodīgām lietām. Jūs pārņēmušas bailes, taču saņemieties, lai paziņotu visiem, kāpēc prezidents iet atvaļinājumā. Strādājiet cik ilgi varat un ja vairāk nevarat, tad ziniet, kas jādara. Kelpša man pēc tam prasīja, kā ir ar manu noteikto nostāju, vai es atgriezīšos vai ne. Es atbildēju — nē. Likās, ka viņus mani iemesli neietekmē. Galvanauskas man lika saprast, ka runa ir par jaunu prezidentu, ja es neatgriezīšos. Es atbildēju, tik ilgi, kamēr līdzšinējais prezidents nav atteicies no sava amata, un to viņš arī nav darījis, kā to ministru kabinets zina, jautājums par jaunu prezidentu ir pret satversmi. Tā Kauņas delegācijas mēģinājums atvest prezidentu atpakaļ palika bez panākumiem.

Patikama ziņa no Berlīnes

Mēs bēdājāmieši, bijām nemierīgi, gaidot ziņu, vai varēsim palikt Vācijā. Laikam gan ap pl. 12 virsnieks mūs aicināja kādā istabā un atzīmēja dažus datus, kas bija vajadzīgi pasēm. Tiem, kam bija pasas, tās nodeva un viņiem teica, ka lēmumu, kas ar mums notiks, paziņos šefs. Pēc kāda brīža Dr. Grēfe mums paziņoja, ka mums atļauts palikt Vācijā. Bet tagad, viņš piebilda, lūdzu bez pavadības neiziet. Bez tam, kad bija atzīmēti personības dati, kāds valdības fotogrāfs lūdza no manis un ģenerāļa Musteiķa atļauju izdarīt vienu uzņēmumu. Mēs, protams, to atļāvām. Mūs fotografēja atsevišķi un kopā. Uz jautājumu, vai uzņēmumi vajadzīgi presei, ierēdnis teica, tikai atmiņai.

Kēnigsbergā

Kas tālāk? Brauciens uz Kēnigsbergu. Labākajā viesnīcā mums jau paredzēta apmešanās. Mēs priecājāmieši, ka jautājums, kas mūs mocīja, izšķirts pozitīvi. Dr. Grēfe ielūdza mūs stacijā, kur sarīkoja teicamas pusdienas. Pēc pusdienām devāmies ceļā uz Kēnigsbergu. Mūsu rīcībā bija nodoti automobiļi. Tikai pulkvedis Musteiķis brauca pa dzelzceļu kopā ar bagāžu. Vilcienam vajadzēja atiet vakarā. Kad piebrauca automobiļi, mēs iekāpām. Mūs atkal fotografēja un filmēja. Tad mēs braucām. Mūs pavadīja pats Dr. Grēfe un divi virsnieki. Pa līdzeniem, skaistiem, asfaltētiem, bezputekļu Austrumprūsijas ceļiem mūsu mašīna steidzās uz Kēnigsbergu. Mūs iepriecināja skaisti, labi apstrādāti auglīgi lauki. Briestoši rudzu lauki šūpojās vējos, līgojās kviešu druvas un pelēcīgais vasarājs. Šāds ceļojums būtu atpūta, ja nesāpētu sirds par Lietuvu. Pirmajai mašīnai, kurā brauca virsnieki, pārplīsa riepa. Aizkavējāmieši 15—20 minūtes, kamēr bojājumu izlaboja. Tagad bijām Kēnigsbergā un piebraucām pie mūsu viesnīcas. Brauciens ilga divas stundas.

No Kēnigsbergas līdz Mazūru ezeriem

Jautājumu, kur mēs labāk paliktu — pilsētā vai laukos, izšķīrām par labu laukiem. Divas dienas un naktis palikuši Kēnigsbergā, 16. jūnijā starp 3. un 4. (otrdien) automobiļos devāmies uz Mazūriem. Vispirms vērojām līdzenus un auglīgus, vēlāk jau kalnainus un smilšainus, bet tomēr labi apstrādātus laukus. Visur lielas mājas, mazu neredzējām. Mēs braucām divas stundas un pl. 6 nokļuvām atpūtas vietā Švenceitā. Atpūtas nams Jēgerhē, apmēram 4 km no Angerburgas. Klusu, skumīgi noskaņoti, mēs šeit dzīvojām rūpēs par mūsu tēvzemes likteni.

Antanas Smetona,

bij. Lietuvas brīvvalsts prezidents.